

ОСОБИСТІТЬ ПСИХОЛОГА: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

НІНА ФЕДОРІВНА ТАЛИЗІНА

– видатний російський психолог, фахівець у галузі педагогічної психології, доктор психологічних наук (1970), професор (1971), чл.-кор. Академії педагогічних наук СРСР (1971), дійсний член АПН СРСР (1989) і Російській академії освіти (1993), автор діяльнісної теорії учіння, – свій ювілей зустріла 28 грудня 2013 р.

Народилася 28 грудня 1923 р. в с. Лучинське Ярославської області, закінчила Ярославське педучилище (1942), а потім фізико-математичний факультет Ярославського педагогічного інституту (1946), аспірантуру Інституту психології АПН РРФСР (1950), захистивши кандидатську дисертацію на тему «Особливості доведень при вирішенні

геометричних завдань» (під керівництвом П.А. Шеварьова). З 1950 р. викладає в МДУ імені М.В. Ломоносова, очолює кафедру педагогічної психології (тепер – психології освіти) і педагогіки факультету психології МДУ (1967-1995). З 1995 р. – керівник Навчального центру по перепідготовці працівників системи освіти при факультеті психології МДУ. Була головою, а тепер є членом декількох рад із захисту докторських, кандидатських дисертацій з педагогічної психології і педагогіки, експертом ЮНЕСКО, протягом 7-мі років була членом ВАК СРСР із психології і педагогіки.

У «Енциклопедичному словнику з психології і педагогіки» (М., 2013) А. Зальцман і О.Г. Носкова дають змістовний аналіз наукової біографії ювіляра. Наукова діяльність Н.Ф. Тализіної в галузі педагогічної психології пов'язана з дослідженням закономірностей процесу засвоєння нових знань і умінь, діагностикою сформованих пізнавальних умінь. Під керівництвом П.Я. Гальперіна досліджувала особливості формування розумових дій, що дозволило розкрити психологічні механізми становлення і функціонування наукових понять. Вивчала розумові дії, що забезпечують виконання логічних операцій доказу, класифікації, розглядаючи як можливості формування логічного мислення у дітей, так і особливості функціонування логічних прийомів мислення у дорослих. Це привело до розробки методу моделювання різних видів пізнавальної діяльності і формулювання принципів управління процесом їх формування, допомогло зрозуміти співвідношення психологічного і логічного підходів до вивчення мислення.

Було встановлено, що управління процесом засвоєння розумових дій, що відповідають логічним знанням і операціям, дозволяє формувати повноцінні поняття вже у дітей 5-6 років, тоді як стихійний хід становлення логічного мислення виражається в наявності дефектів в його функціонуванні навіть у дорослих освічених людей. Це розкриває неспроможність

визначення віку як критерію розвитку логічного мислення і залежність логічного мислення від умов засвоєння соціального досвіду. Вивчення психологічних механізмів узагальнення (у порівняльних експериментах з дітьми з нормально розвинутою психікою і з дітьми із затримками в психічному розвитку) виявило, що узагальнення не визначається безпосередньо спільністю властивостей предметів, а залежить від того, на що орієнтується людина в роботі з предметами, яке місце ті або інші властивості займають в структурі діяльності суб'єкта. Це положення відкриває дорогу для управління процесом узагальнення, для виділення властивостей, за якими потрібно провести узагальнення.

У 1960-і рр. з появою програмованого навчання Н.Ф. Талізіню проводиться аналіз загальної теорії управління, досліджуються можливості її використання в учінні при розробці принципів програмованого навчання. Нею сформульована діяльнісна концепція програмованого навчання, що відрізняється від американського аналога, побудованого на основі біхевіоризму (Теоретичні проблеми програмованого навчання, 1969). Узагальнення циклу досліджень в даному напрямі склало основу докторської дисертації Н.Ф. Талізіню: «Психологічні основи управління засвоєнням знань» (1970).

У 1970-і рр. Н.Ф. Талізіню розробляє педагогічні для психологічні основи вживання навчальних машин, досліджує функції підручника в навчальному процесі, створює методики складання навчальних програм; аналізує функції контролю при засвоєнні знань (Шляхи і можливості автоматизації навчального процесу / у співавт., 1977; Методика складання навчальних програм. Навч. посібник, 1980; Управління процесом засвоєння знань: психологічні основи, 1975, 1984).

У 1980-і рр. у центрі уваги Ніни Федорівни – проблеми психодіагностики. Нею розробляється діяльнісний підхід до психодіагностики когнітивної сфери, інтелектуальних здібностей учнів, формулюються принципи складання

діагностичних методик, проводиться оцінка валідності ряду зарубіжних тестів (Педагогічна психологія. Психодіагностика інтелекту / у співавт., 1987; Психодіагностика пізнавального розвитку учнів / у співавт., 1989.).

Ще один напрям досліджень Талізінної – вивчення вікових особливостей засвоєння знань шестирічними дітьми, облік яких необхідний при розробці програм і організації процесу навчання. Був проведений цикл досліджень методом близнюків, що підтвердив соціальну природу людських здібностей і що дозволив запропонувати новий підхід до діагностики інтелектуальної діяльності (Природа індивідуальних відмінностей: Досвід дослідження близнюковим методом / у співавт., 1991).

Н.Ф. Талізінною розроблені підходи і технології формування освітніх програм у вузах на основі розробки моделі діяльності фахівців (Шляхи розробки профілю спеціаліста / у співавт., 1987). Разом з науковою, вона веде активну викладацьку роботу. Читає в МГУ та ін. вузах курси лекцій: «Педагогічна психологія», «Діяльнісний підхід в психології», «Діяльнісна теорія учіння», «Психологічна діагностика інтелекту», «Зарубіжні теорії учіння», виступала з циклами лекцій у Великобританії, Мексиці, на Кубі. Авторка підручників і монографій: Педагогічна психологія (М., 1999); Теоретичні проблеми управління навчанням (М., 1969); Управління процесом засвоєння знань (1975, у 1984 пер. на англ. мову); Формування пізнавальної діяльності молодших школярів (1997). Загальне число опублікованих робіт – близько 400, частина з них видана на 16-ти мовах за кордоном. Підготувала більше 60 кандидатів і докторів наук, серед них, – професор В.Ф. Моргун, який, наслідуючи приклад наставниці, став лідером наукової школи багатовимірної психології особистості, і аспірант кафедри педагогічної психології, доцент Т.А. Устименко, фахівець у галузі культури міжетнічного спілкування.

Член редколегій ряду вітчизняних («Радянська педагогіка», Вісник МДУ. Серія 14. «Психологія», серія 20. «Педагогіка» і ін.) і зарубіжних журналів: міжнародного журналу «Наукові основи навчання» (Голландія) і європейського журналу «Вимірювання і оцінювання» (Іспанія).

За наукову, педагогічну діяльність нагороджена медалями імені К.Д. Ушинського, імені Н.К. Крупської АПН СРСР, значком «Відмінник вищої освіти», 2-мя медалями ВДНГ СРСР, урядовим Орденом Куби за внесок у розвиток освіти в республіці (1988), Золотою медаллю Російської Академії освіти, Золотою медаллю «Видатні учені ХХІ століття» Міжнародного центру педагогічних досліджень (Франція). Заслужений професор МДУ (1997), лауреат премії Президента РФ (1998), лауреат премії М.В. Ломоносова (2001), почесний професор факультету психології (2003).

Щиро вітаємо Ніну Федорівну з ювілеєм, бажаємо доброго здоров'я, творчих успіхів ще на многая літа і даруємо їй оду вдячного учня російською мовою!

ОДА

***дорогой НИНЕ ФЕДОРОВНЕ ТАЛЫЗИНОЙ,
академику Российской академии образования,
мировому лидеру деятельности теории
и практики учения,
с наилучшими пожеланиями
в честь Юбилея-2013 – посвящается!***

Великой Талызиной – за все спасибо:
с Леонтьевым и Гальпериным огромную глыбу
свернули Вы в нашей психологии!
Такое смогут повторить немногие.
Моторной формы действия изначальность –
трепещи заморская бихевиоральность!

Схемы ООД¹², тонко оригинальны,
превзошли немецкие супер-гештальты!
Вторичные операций автоматизмы
объясняют бессознательное во фрейдизме!
Этапы речевой коммуникации –
суть суггестивно-ролевой игры акции!
Решение задач во всех формах действия –
когнитивной психологии квинтэссенция!
Внутренняя и внешняя мотивация –
гуманной фасилитации самоактуализация!
В многомерной теории личности¹³ путь един:
учиться всему – от младенчества до седины!
Учимся труду и общению смелости,
учимся игре и самодеятельности!
Учение – *не деятельность* учения,
а всех деятельностей *уровень освоения*:
уровень – *обучения*, уровень – *воспроизведения*,
уровень – *учения*, четвертый –
творчества озарения.
Ученья – нет?! Да здравствует учение!
Учение всему до высших достижений...
Дорогая Нина Федоровна, – это не глупости,
без Вашей школы – я бы не додумался!
Мы в Юбилей Ваш дружно собираемся
и многим летам Вашим – ***преклоняемся!***

*От имени психологов и педагогов Полтавщины,
с ученической любовью – проф. Владимир Моргун*

Полтава – Москва, 28 декабря 2013 г.

---

¹² ООД – орієнтувальна основа дії.

¹³ Перші роботи автора по періодизації розвитку особи, виконані в Москві під егідою А.Н. Леонтьєва, П.Я. Гальперіна, Н.Ф. Талізної, Л.І. Божовіч, Д.Б. Ельконіна до 1980 року, послужили потужним поштовхом для розробки багатовимірної теорії особи пізніше, в Полтавському педагогічному інституті, починаючи з публікацій 1984 роки.

На фото – учасники Міжнародної наукової конференції «Деятельностная теорія учення: сучасний стан і перспективи», присвяченої 90-літтю академіка РАО Н.Ф. Талізінної (Москва, 6-8 лютого 2014 р.), у великій психологічній аудиторії факультету психології МГУ (зліва направо):

– пані Діана, дочка ювіляра (на другому плані) і представники трьох поколінь психологів Росії та України (на передньому плані)

– О.С. Куц, доц. каф. психології, педагогіки і філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (автор фото);

– ювіляр – проф. Н.Ф. Талізін, ветеран каф. психології освіти і педагогіки Московського державного університету імені М.В. Ломоносова (науковий керівник В.Ф. Моргуна);

– проф. В.Ф. Моргун, ветеран каф. психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленко (науковий керівник О.С. Куца).